

Cilt: 5 Sayı: 9, Ocak 2017 / Volume: 5 Issue: 9, January 2017

18. YÜZYILIN SONLARINDA LİVNO'NUN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Socio-Economic Status of Livno And Last of The 18th Century

Mustafa AKBEL *

ÖZ

Rumeli toprakları Osmanlı Devleti'nin Batıya açılan kapısı olduğundan İmparatorluğun önemli bir parçası olma özelliğine sahipti. Çalışmada ele alacağımız Livno kale çevresinde şekillenen bir kaza konumundadır. Kaza sakinleri olan Müslüman ve gayrimüslimler hayvancılık ve tarım ile uğraşmaktadır. Bunun dışında geçiş güzergâhında bulunduğu için önemli bir ticaret merkezidir. Osmanlı Devleti taşra idaresinde kaza hâkimleri olan kadıların tutmuş oldukları defterler yerel kayıtlar olması dolayısıyla özellikle kazanın veya şehir tarihinin yazımında başvurulacak önemli arşiv belgeleri arasında yer almaktadır. Araştırmada amaç, 18. yüzyılın sonlarına doğru Livno kazasının sosyo-ekonomik durumunu kazaya ait "T7" numaralı şer'iyeye sicilini temel alarak değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bosna, Livno.

ABSTRACT

Rumelia lands have the qualification of being the most important part of the empire since they are the expansive door of the Ottoman Empire opens to the West. Livno is the location of an town formed around the castle that we shall deal with. Muslims and non-Muslims of residents of town are engaged in animal husbandry and agriculture. Other than these specialties, Livno is an important commercial center, because in the transition path. It is among the archival documents, where to important city in the history of writing or especially the blood so that local records in the books that have kept judges in the town of the provincial administration of the Ottoman Empire. The purpose of the study, is to consider as a base of the accident, "T7" number of Shari'a courts of towards the end of the 18th century's socio-economic status of the town of Livno

Keywords: Ottoman, Bosnia, Livno.

*Dr. Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, akbel444@hotmail.com.tr

Giriş

Livno, Bosna'nın batısında yer alan en eski Osmanlı kasabalarından biridir. Kasaba, Livno ovasının güneydoğusunda yer alan yüksek platonun ovaya hâkim yerinde bulunmaktadır. Kasaba, Osmanlı döneminde İhlivne (Hlevne) şeklinde adlandırılmıştır. Bu isim Osmanlı idaresi öncesinde kasabanın bulunduğu bölgenin adyken daha sonra buranın merkezi olan şehre verilmiştir. Osmanlı tarafından kurulup geliştirilen kasabayı geniş alana hâkim kale oluşturmaktadır. Livno, 1326 yılında Bosna eyaletine ilhak edilinceye kadar Hırvatistan'ın bir parçası olarak kalmıştır (Kiel, 2003: 200-201). Muhtemelen 1468-1469 yılları arasında Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bu dönemde yapılan tahrir kayıtlarında Osmanlı toprağı olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraki yıllarda zamanla tepedeki kalenin etrafında bir kasaba oluşmaya başlamıştır (Oruç, 2005: 259).

Osmanlı döneminde Livno'da 1485'te on bir Hıristiyan ve yirmi altı konar-göçer hane bulunmaktaydı. Bu dönemde Müslüman nüfus yer almamıştır (Tapu Tahrir Defteri, No: 18). Zamanla kasaba gelişmeye başlamış, 1516 tahririne göre 63 Hıristiyan ve iki Müslüman hanesine ulaşmıştır. Daha sonra Osmanlı fetihlerinin batıya doğru ilerlemesi ile birlikte burada bulunan nüfus da artmaya başlamıştır. Bu artış ile birlikte dini yapıda önemli bir değişim yaşanmıştır. 1604 yılında yapılan sayımda 433 Müslüman hane varken, Hıristiyan hane sayısı 19'a düşmüştür (Kiel, 2003: 201).

Evliya çelebi seyahatnamesinde Osmanlıların kullandığı ifade ile Livno şehrini "Hilevne" olarak adlandırmıştır. Evliya, Livno kalesi içerisinde bulunan sakinler hakkında şu bilgileri vermektedir: Livno'nun Klis sancağına bağlı bir nahiyeye olduğunu ve toplamda 85 köyden meydana geldiğini belirtmektedir. Çelebi ayrıca kale hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Kale çevresindeki yerleşimin 9 mahalleden oluştuğunu, içerisinde 1100 evin yer aldığını, bu evlerin de genel olarak tek ve az sayıda iki katlı olduğunu belirtmiştir. Hanelerinde bağ ve bahçelerin olmadığı üzerinde durmaktadır. Nahiyyede üç medrese, altı sıbyan mektebi, altı derviş tekkesi, bir hamam ve 300 dükkânın bulunduğu bilgisini vermektedir (Çelebi, 2013: 5/283-85).

Livno, Osmanlı-Venedik savaşları esnasında Klis sancağının merkezi haline gelmiştir. Osmanlı-Venedik savaşları sırasında Venedikliler Klis Kalesi ile diğer bazı sınır kalelerini ele geçirdikten sonra, Livno Klis sancağının resmî merkezi olmuştur. 1685 yılında General Cornardo kumandasında içinde çok korkulan "Morlaklar"¹ da

¹ Morlak, kelimesi bir diğer anlamı ile "martoloz veya matolos" olarak ifade edilmektedir. Anlam olarak iki ifade ön plana çıkmaktadır. : I. Silâhlı, gönüllü, kale askeri, kır jandarması, Hıristiyan asker ve Tuna taifesi; bilhassa kalelerde ve hudutlarda; II. çapulcu, korsan, haydut ve insan tüccârı olarak ifade edilmektedir. Daha ayrıntılı bilgiler için bkz, Robert Anhegger, "Martoloslar Hakkında." *Türkiyat Mecmuası*, S. 7, 1942, s.281-320. Mithat Sertogiu, "Martolos", *Osmanlı Tarih Lügati*, Ankara 1986, s.210, Zeki Pakalın, "Martulos", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İ Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s.409

barındıran bir Venedik ordusu, 1800 yeniçeri ve 700 sipahiden oluşan Osmanlı kuvvetini kasabanın önündeki ovada yenmiştir. Kasabayı yağmalayıp ateşe vermiş, kadın ve çocuklar dâhil hemen bütün ahaliyi öldürüp kaleyi garnizonla birlikte havaya uçurmuştur. Çok geçmeden Osmanlı kuvvetleri yeniden kontrolü ele geçirmiş ve kaleye daha güçlü bir garnizon yerleştirilmiştir. Tahribata uğrayan kasaba yavaş yavaş yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Bu dönemde Livno 3000 ev, 240 dükkân, birçok cami, depo ve ambarıyla bir ticaret merkezi konumundaydı (Kiel, 2003: 201).

18.yüzyıldan itibaren Livno konumunu yeniden güçlendirmeye çalışmış ve Müslüman nüfus artmaya devam etmiştir. Osmanlı devletinde beylik döneminden itibaren fethedilen yerlere hukuki olarak temsil için kadı ve idareyi temsil için bir Subaşı atanırdı. Livno, Neretva kadılığına bağlı bir kasaba konumundaydı. Kadı bulunduğu yerdeki adli vakalardan sorumluydu. Ahalinin hukukunu gözetmek kendisinden beklenirdi. Kadı yapmış olduğu adli işlemleri Şer'iyeye sicili ismi verilen defterlere kaydedirdi (Ortaylı, 2001: 69-73) Livno'ya ait tespit edilen iki şer'iyeye sicili bulunmaktadır. (Günay, 2003: 74) "T7" numaralı sicil bunlardan birisidir. Değerlendirmeye aldığımız defterde mikrofilmlerdeki orijinal sayfa numaraları çıkmadığından, bizim daha sonra verdiğimiz sayfa numaralarına göre, defter bir sayfa müsvedde olmak üzere 46 varaktan meydana gelmektedir. Bizde dipnotlarda künyeyi buna göre vermeye çalıştık. Sicilde yer alan kayıtlara nazaran H 1196-1197 (M 1782-1783) tarihlerini ihtiva etmektedir. Çalışmada ele alınacak sicil defterinde yer alan davalar karmaşık ve özensiz kaleme alınmış, bazılarında ise kişinin yaşadığı mahalle veya köy belirtilmeden doğrudan konuya geçilmiştir. Davalarda geçen bazı mahalle ve karye isimleri de net olarak anlaşılmamaktadır. Bazı hükümler oldukça silik olduğundan okunamamaktadır. Bazı davalar ise yarıda kesildiğinden net bir bilgi vermemektedir.²

Defterin içeriğine bakıldığında 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı coğrafyasının genelinde olduğu gibi asayiş ve eşkıyalık ile ilgili pek çok hüküm bulunmaktadır. Bunun dışında bölgede hayvancılık ve tarımın yaygın olduğunu gösteren pek çok dava konusu mahkemeye intikal etmiştir. Kasaba ticari merkezlerden biri olduğundan alacak-verecekle ilgili anlaşmazlıklar deftere kaydedilmiştir. 18.yüzyılda Livno'yu doğrudan ele alan çalışma neredeyse bulunmamaktadır. Bu çalışma ile özellikle 18. yüzyılın sonlarında Livno'nun sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgiler verilmiş olacaktır. Çalışma bir defter ışığında ele alındığından Livno'yu her yönüyle gösterme iddiasında değildir.

I. Livno'da Hukukî Meseleler

Livno Müslim ve gayrimüslimlerin mukim olduğu yerlerden biriydi. Bunun dışında kalede Evliya'nın toplamda 600 civarında verdiği yeniçeri sayısı yıllara göre değişiklik gösterebilmekteydi. Kayıtlarında bu sakinlerin pek çok dava konusu

² Bu sicil defteri, Livno Şer'iyeye sicili katoluğu altında bulunan "T7" numaralı defterdir.

mahkemeye intikal etmiştir. Müslümanlar kadar gayrimüslimlerde mahkemeye başvurmuş ve kendilerine yapılan haksızlık veya anlaşmazlıkları çözülmesi amacıyla mahkemeye taşımışlardır.

Osmanlıda kazalar genel olarak ahalinin birbirini tanıdığı ve ilişkilerin sıkı olduğu yerlerdi ve kişiler arasında bazı olaylar yaşanabilmekteydi. Bu olaylardan biri küfretme olmuştur. Kişiler için onurlarını ve toplum içerisindeki yerlerini zedeleyecek küfretme, mahkemeye gitme sebeplerinden biri olmuştur. Örneğin; kazada dükkân sahibi olan Sokullu Mehmed'e dükkânın önünde Abdullah isimli şahıs "anasına ve cümlesine" küfretmiştir. Mehmed durumu kadıya bildirip Abdullah'ın cezalandırılmasını istemiştir (L.Ş.S., T7/7-2). Yine bir başka davada Mustafa b. Kemal mahkemeye giderek Kefaroğlu Hasan'ın taşla üzerine saldırıp, anasına küfrettiğini belirtip şikâyetçi olmuştur. Davalarda küfretme ile ilgili ne gibi bir cezanın verildiği hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir (L.Ş.S.,T7/16-1).

Bazı durumlarda sakinler arasındaki kavgalar yaralanmalara sebebiyet verebilmekteydi. Mesela; Mirzaoğlu Hasan taş ile Maslaoğluna vurmıştır. Bundan dolayı da yaralanan Maslaoğlu mahkemeye başvurarak şikâyetçi olmuştur (L.Ş.S., T7/2-7). Yine Ocak karyesinden Hasan sopa ile Nikola isimli zimmîyi darp etmiştir. Olay ahaliye sorulduğunda Yusuf b. Ali şahitlik etmiş ve Hasan'nın Nikol'u darp ettiğini belirtmiştir. Burada Müslüman biri gayrimüslim biri adına şahitlik yapmakta ve olayın aydınlatılmasında aktif rol oynamaktadır. Bu durumda kasaba sakinleri olan Müslim ve gayrimüslimler arasında ilişkilerin iyi olduğunu ve birbirlerinin haklarına riayet etmeye çalıştıklarını göstermesi açısından önemlidir (L.Ş.S., T7/20-2).

Livno'da asayiş ilgilendiren bazı davaların olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Debbağ dükkânı bulunan Dervazoğlu Süleyman ve refiki gayrimüslim Hadi dükkândan çıkıp mukim oldukları mahalleye vardıklarında Salih, Süleyman, Terboğlu Sivur, İbrahim adlı kişiler yoluna çıkıp bıçak ile darp etmişlerdir. Yanlarında bulunan kemer, kürk, kuşak gibi mallarını almışlardır. Durumdan şikâyetçi olan mağdurlar kendilerini darp edip eşyalarını çalan kişilerin cezalandırılmasını istemişlerdir. Malların iadesi ve suçluların yakalanmasına kadı karar vermiştir. (L.Ş.S., T7/2.2). Bu asayiş problemlerinden biri yine Derincek karyesinden Antuan ile İvan isimli zımmiler Agob isimli muhtemelen tüccar olan kişiyi darp edip eşyalarına el koymuşlardır. Bundan dolayı Agob şikâyette bulunarak bu durumun önlenmesi ve bir daha tekrarlanmaması için talepte bulunmuştur. (L.Ş.S., T7/5-2,24-4).

Gayrimüslimlerde aralarındaki tartışmaları mahkemeye taşımışlardır. Bu olaylardan biri Mikame isimli nasraniye Yorgo v. Agoru hakkında şikâyette bulunmuştur. Mikame ifadesinde bundan bir gece önce Yorgo'nun kaldığı evi basıp kendisine fenalık yapmak istediğini ve direndiği için "darb-ı şedid" ile darp ettiğini söylemiştir. Muhtemelen Mikame'yi tecavüze yeltenen Yorgo'nun durumu ve ifadesi ile alakalı olarak herhangi bir bilgi verilmemiştir (L.Ş.S., T7/4-3). Kazada bulunan asayiş problemlerinden biride yolların güvenli olmaması olmuştur. Mesela; Tesmiye ismindeki nasraniye Yonur karyesinden giderken Osman oğlu Ebubekir

yoluna çıkıp üzerinde bulunan yağmurluğu zorla almıştır. Bunu tecavüz mü; yoksa darp amacı ile mi yaptığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (L.Ş.S., T7/11-3).

Eşkıyalık hareketlerinden Müslümanlar kadar, gayrimüslimler de etkilenmişlerdir. Livno sakinleri mahkemeye başvurup içerisinde Hüseyinoğlu Ali, Şenarbeyoğlu Ahmed, Osman Alamdar ve yine aynı karyeden Nikola Bey ile Agob oğlu İvan nam zımmiler ve birkaç neferin kendilerine baskı yaptığını ve mallarına el koyduğunu belirtmişlerdir. Eşkıyalar ahalinin keçi ve koyunlarını alıp reayadan bir kısmını yaralamışlardır. Ahali eşkıyanın yapmış olduğu bu fenalıklardan bunalıp şikâyetle bulunmuştur. Kadı bunu yapan eşkıyanın yakalanıp mahkemeye getirilmesine karar vermiştir. Ancak eşkıya yakalanamamış ve kadının huzuruna getirilememiştir (L.Ş.S., T7/6-3).

Eşkıyalık hareketlerinden birinde Ocak karyesinden Büyük İvan mahkemeye gelip şikâyetle bulunmuştur. Karyeden Garaşoğlu Tapar isimli zımmi ile birlikte yolda giderken Hazi isimli asi ve yanındaki sekiz eşkıyayla üzerlerine hücum etmiştir. Tapar'ı olay yerinde tüfek kurşunu ile öldüren eşkıyanın elinden İvan canını zor kurtarmıştır. Mahkemeye gelip şikâyetçi olmuş ve eşkıyanın yakalanmasını istemiştir. Maktül Tapar'ın eşi de dem-i diyetini talep etmiştir (L.Ş.S., T7/19-1). Yine Kaza sakinlerinden Ahmed Ağa ve aynı Kasabadan Karacaoğlu Rama giderken Polona isimli yere geldiklerinde eşkıyanın saldırısına uğramış ve ölmüşlerdir. Yapılan keşif sonucunda vücutlarında beş kurşun yarası olduğu tespit edilmiştir (L.Ş.S., T7/27-2).

Mahkemeye intikal eden dava konularından biri de faili meçhul cinayetler olmuştur. Livno kalesi civarında olan Mehmed mahkemeye gelerek bundan beş gün önce Yazır nam zımmi'nin katledildiğini söylemiştir. Katilin kim olduğunu bilmediği belirtilmiştir. Ölen Yazır'ın kendi halinde olup kimse ile herhangi bir anlaşmazlığı olmadığı söylenmiştir (L.Ş.S., T7/10-1). Bu dönemde Livno da çeşitli güvenlik problemlerinin olduğunu gösteren bir diğer davada Kethüda karyesinden İvan v. Marko isimli zımmi mahkemeye giderek Azim karyesinden Ripo oğlu Yazırpa'nın ölü bir şekilde bulunduğunu belirtmiştir. Kadı keşif yapılmasına karar vermiştir. Yapılan keşif sonucunda kurşun yaralarının olduğu anlaşılmıştır. Katilin kim olduğu belli değildir. (L.Ş.S., T7/10-4). Yine Gölhisar Kazasından Honunoğlu ve yine aynı karyeden Kulmani nam zımmiler Livno kalesi civarında iken tüfek ile öldürülmüşlerdir. (L.Ş.S., T7/10-5.) Yukarıda örnekleri de verilmiş olan davalar göstermektedir ki Livno'da güvenlik ile ilgili olarak önemli zafiyetler bulunmaktadır. Yukarıda verilen örnekler ışığında işlenen cinayetlerin çoğu ateşli silah olan tüfeğin kullanılması ile gerçekleşmiştir.

Bölge sakinlerinin şikâyetlerinden biride hırsızlık gibi vakaların olması olmuştur. Bu olaylardan biri Muharrem'in 25'nci gecesi Valikoğlu İbrahim isimli kişi yine nahiye sakinlerinden Mehmed'in ambarına girmiştir. Hırsızlıktan dolayı Mehmed şikâyetçi olmuştur. Kadı, İbrahim'e durumu sorduğunda suçlamayı kabul etmemiştir. Osmanlı coğrafyasındaki pek çok mahkeme kaydında görüleceği üzere kadı bu durumda bölge sakinlerine İbrahim'in durumunu sormuştur. Mahallenin

nasıl bir ifade verdiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kadı bölge sakinlerinin ifadesi doğrultusunda suçlamanın doğru olup olmadığı konusunda karara varacaktır (L.Ş.S., T7/4-6). Kazada yine hırsızlık olaylarından biri gecenin karanlığından fırsat bilen Abdullah oğlu Muşcu tarafından yapılmıştır. Abdullah oğlu Muşcu gece ile Yaku Borek Gusta'nın evine gitmiş sim hançerini, iki kuruşunu, bir boylu tüfeğini, bir bıçak, yastık, bir kürk, dokuz gömlek gibi eşyalarını ve iki öküzü, bir bargir, iki inek gibi hayvanlarını götürmüştür. Şikâyetde bulunan Borek eşyalarını ve hayvanlarını talep etmiştir (L.Ş.S., T7/26-4).

Livno coğrafi olarak dağlık ve dağınık bir yerleşmeye sahiptir. Kimi olaylarda yabancı hayvanların insanlara saldırısı olmuş ve vefat etmelerine sebebiyet vermiştir. Bu olaylardan biri Bata Naktaş isimli zımni yaylada iken Rezarda karyesi yakınlarında iken kurtların saldırısına uğrayıp ölmüştür. Bata'nın ölümü mahkemeye nasıl gerçekleştiği bilgisi verilerek kaydedilmiştir. Burada amaç daha sonra kimsenin haksız yere suçlanmasını ve "dem-i diyet" gibi dava konularının önüne geçmektir. (L.Ş.S., T7/3-1).

Bölge sakinleri yöneticilerin yaptığı haksızlıklardan dolayı mahkemeye gitmişlerdir. Mahkemeye gidenlerden biri gayrimüslim İvan Goru mahkemeye başvurup mütesellimden şikâyetçi olmuştur. Şikâyetinde mütesellimin kendisini haksız yere zorla hapsedtiğini belirtmiştir. Kadı'nın nasıl bir hüküm verdiği ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (L.Ş.S., T7/3-2).

Livno aynı zamanda yeniçerilerin yoğun olduğu bir yerdi. Bunlar arasındaki bazı anlaşmazlıklar mahkemeye sirayet etmiştir. Bu olaylarından biri kale topçularından Babürzade Ahmed Beşe, Şakıroğlu ve Musluoğlu Ali ve diğer yeniçeriler mahkemeye gelip Yeniçeri Ağası İbrahim Ağa hakkında şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyetlerinde İbrahim Ağa'nın 580 kuruş ulufelerine el koyduğunu ve dağıtmadığı yönünde şikâyetle bulunup, İbrahim Ağa'ya durumun sorulmasını istemişlerdir. Durumun sorulup sorulmadığı hakkında ve davanın nasıl sonuçlandığı konusunda bir bilgi verilmemiştir (L.Ş.S., T7/4-7).

Livno'da sakin olan yeniçeriler çeşitli olaylara karışmışlardır. Bunlardan biri Livno kalesi Topçuyan karyesinden İbrahim Ağa, Topçu neferlerinden Karcıoğlu Abdullah'ın üzerine hücum edip, boğazını sıkımsı ve yüzünü darp etmiştir. Kadı olayın soruşturulmasına karar vermiştir. Yapılan soruşturma sonucunda şahitlerin ifadesinde olayın anlatıldığı gibi gerçekleştiği doğrulanmıştır. Yeniçerilerin bu tür taşkınlıkları ahalinin düzenini bozmuştur (L.Ş.S., T7/11-5). Livno sakinlerinin mahkemeye gidişlerinde hukukî sorunların genel olarak neler olduğunu somut örnekler vererek ele almaya çalıştık. Burada verilen örnekler olayları doğrudan gösterme imkânı vermese de dönemdeki problemler hakkında önemli ipuçları vermektedir.

II. İktisadi Yapı

Şer'iyye sicillerine yansıyan hükümlerde bölgenin ekonomik yapısı ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Deftere yansıyan bilgilere bakıldığında Livno'nun

ekonomik yapısında önemli bir yeri hayvancılık ve tarım oluşturmaktadır. Mahkemeye gelen hayvan alım-satımı ve hayvancılık ile ilgili çeşitli vakalar bunu göstermektedir. Bu davalardan biri nahiyeye sakinlerinden Ahmed'in almış olduğu iki öküzü vermemesinden dolayı Ali mahkemeye başvurmuş ve kendisine ait öküzleri vermesini istemiştir (L.Ş.S., T7/2-1). Hayvan alım-satımının önemli örneklerinden biri İbrahim Ağa'nın sahip olduğu yirmi beş öküzü Ali b. Süleyman'a satması olmuştur. Satmış olduğu öküzlerin parası olan 250 kuruşu hala alamamıştır. Bundan dolayı da hakkını talep etmektedir. Davada bir öküzün fiyatı on kuruş olarak tespit edilmektedir (L.Ş.S., T7/4-1).³ Yine İbrahim Ağa üç öküz, üç bargir, iki inek, yüz yirmi koyun ve kuzusunu Muşca v. Aro'ya satmıştır. Satmış olduğu hayvanların parasını talep etmektedir (L.Ş.S., T7/16/4). İbrahim Ağa'nın hayvancılık ile uğraştığı ve nahiyenin ileri gelenlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Değerlendirmeye alınan dönemde yirmi beş öküz gibi bir hayvan sayısına sahip ve bunların satışını yaptığı görülmektedir (L.Ş.S., T7/9-3). Satılan hayvanlar içerisinde pek çok çeşidin olduğu anlaşılmaktadır. Ali oğlu Veli altı öküz, iki bargir, iki inek ve kırk koyununu satmıştır. Satılan hayvanların sayısı ve alıcıların bulunması, hayvan ticaretinin yaygın olduğu izlenimini vermektedir (L.Ş.S., T7/8-3). Kaza sakinleri için hayvanlar hem tarımda hem de ulaşım için önemli olmuşlardır. Onların zarar görmesi şikâyet konusu olmuştur. Yakır isimli zımmi bir bargire sopa ile vurmuştur. Sopa ile vurması sonucunda bargir sakatlanmıştır. Bargirin sahibi mahkemeye gidip şikâyette bulunmuş ve atın bedelini talep etmiştir (L.Ş.S., T7/26-1.)

Evlilya çelebi kasabada çok sayıda çeşme ve su yolundan bahsetmektedir. Şehirde 13 adet su değirmeni bulunmaktadır. Bağ ve bahçelere su taksimatı yapılmaktadır. Su şebekeleri yapılmış ve tarla- bahçeler sulanmıştır. (Çelebi, 2013: 5/284). İncelenen belgelerde su çeşmelerin tamiri ve su yollarının yapılması ile ilgili verilen veraset kayıtları bulunmaktadır. Bu durumda göstermektedir ki su nahiyeye içerisinde önemli görülmüş ve çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Mesela; Mehmed Ağa'nın babası El-hac İbrahim bundan yirmi sene önce 160 kuruşu iki çeşme suyunun tamiri ve bakımı için vakfetmiştir. Parayı çeşmelerin bakımı ve tamiri için sarf etmiş ve babalarının vekâletine uymuşlardır (L.Ş.S., T7/13-1). Kazanın önemli geçim kaynaklarından birini de tarım oluşturmaktaydı. Çelebinin kazayı anlatırken bahsettiği sulama kanalları sayesinde tarım kayda değer bir gelir kapısı olmuştur. Sulama kanallarının tamiratının ve bakımı için kaza sakinlerinin para vakfettikleri olmuştur. Bunlardan biri Atik Mahallesinde ikamet eden El-hac İbrahim Ağa 160 kuruşu suların ahaliye dağıtılması ve su kanallarının tamirini için vakfetmiştir (L.Ş.S., T7/18-3). Bu dönemde Livno'da çeşitli vakıflar olduğunu ve olara ait mallar ile ilgili bazı belgeler geçmektedir. Bunlardan bir Merhum Mustafa vakfında İbrahim'in oğlu Salih'in toplamda 5290 kuruş malı bulunmaktadır. (L.Ş.S., T7/3-7.)

Tarım ürünlerinin ticaretini gösteren bazı örnekler mevcuttur. Yetiştirilen tarım ürünleri arasında buğday, mısır, arpa, hinta gibi tahıl ürünleri yer almaktadır (L.Ş.S., T7/18-1). Örneğin, Bunlardan biri Asloni'ya isimli zımmi otuz yük buğdayını Oyuzade Hüseyin Ağa'ya teslim ettiğini belirtmiştir (L.Ş.S., T7/7-3). Bir başka davada

³ Hayvan alımı ve anlaşmazlık ile ilgili bkz., 8-2, 14-3, 21-3, 24-3, 26-2, 26-3, 27-3, 29-2.

ise Nikoloğlu Eskol isimli zımmi Salih Beşe'ye bir miktar ot satmıştır. Otun karşılığı 30 kuruştur. Bu paranın verilmemesi üzerine aralarında anlaşmazlık çıkmıştır (L.Ş.S., T7/15-1, 20-1). Satılan eşyalar içerisinde arabalar da bulunmaktadır. Tepra karyesinden Hasan'ın babası 25 kuruş karşılığında arabalarını satmıştır. Muhtemelen at veya beygir tarafından çekilen arabadır. (L.Ş.S., T7/16-3). Bazı arazi satışlarının olduğu görülmektedir. Mehmed Bey satmış olduğu arazisinden kalan 100 kuruş, iki yük hintanın verilmesi için mahkemeye başvurmuş ve alacaklarını talep etmiştir (L.Ş.S., T7/23-4, 25-2). Bunun dışında verimli arazilerin icara veya kiralandığı anlaşılmaktadır. Kaza sakinlerinden Zilkare bt. Ali bundan sekiz sene önce Baliye karyesi hududunda bulunan çayırılığını iki kuruşa Mehmed b. Mustafa'ya kiraya vermiştir (L.Ş.S., T7/25-3.)

İncelenen belgelerde ticaretin aktif olduğu ve Evliyanın bir asırdan önce bahsettiği 300 dükkân ile ilgili belgelerde çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Yapılan meslekler arasında debbağ, dokumacı, terzi, dokumacı, mutaf, eyerci, ayakkabıcı, kılıççı ve sarraf gibi mesleklerin olduğu anlaşılmaktadır. Ticaret için gelen tüccarlar ile ilgili bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bosna Eyaletinde bulunan Boğutçu Kasabasından ve Bosna tüccarlarından Ahmed b. Davud Kivno kazasında iken hastalanıp vefat etmiştir. Muhtemelen ticaret amacı ile burada bulunan tüccarın ölümü kayıt altına alınmış ve toplamda 10590 kuruş gibi oldukça yüksek bir meblağ değerinde bulunan eşyası kayıt altına alınıp varislerine verilmiştir (L.Ş.S., T7/30-2).

Canlı ticaretin göstergelerinden biri olan borç-alıp verme ile ilgili olarak pek çok davaya rastlamak mümkündür. Alınan mal veya hayvan alım-satımı sonucunda bir borç ilişkisi kurulmuştur (L.Ş.S., T7/2-4, 5-3, 8-1, 14-2, 16-2, 21-4, 21-5, 21-6). Bu davaların birinde Tekfurzade Mihâl Mehmed bundan beş sene evvel babasının beş ineğini Ali çelebiye teslim ettiğini belirtip inekleri geri istemiştir. Durum Ali çelebiye sorulduğunda kabul edip, inekleri vermeye yanaşmıştır (L.Ş.S., T7/3-3). Bir başka davada ise El-hac Musa Ağa yüz yirmi beş kuruşu Hamza oğlu Ali'ye vermiştir. Borcun verilmemesi sonucunda mahkemeye başvurup borcunu istemiştir (L.Ş.S., T7/3-4). Yine aynı şekilde İbrahim Çavuş mahkemeye başvurarak Ali'den 35 kuruş alacağı olduğunu belirtip şikâyetinde bulunmuştur (L.Ş.S., T7/4-2).

Kişiler arasındaki parasal bazı anlaşmazlıkların yine mahkeme yolu ile çözüldüğü görülmektedir. Bu davaların birinde Ömer Ağa daha önce Topçu İbrahim'e verdiği elli yedi kuruş parasını vermesini talep etmiştir (L.Ş.S., T7/3-9). Başka bir davada ise Hasan beşe dükkânında bulunan eşyalardan toplamda 25 kuruş karşılığı malı Ali'ye satmıştır. Ali'nin borcu olan 25 kuruşu vermesini talep etmişlerdir (L.Ş.S., T7/4-4). Borç davalarında mahkemeye gelmenin nedenlerinden biri de mahkemenin noter görevini üstlenmiş olmasıydı. Kişiler almış oldukları borçları ödediklerin de bunu kayıt altına almışlardır (L.Ş.S., T7/4-5).

Borç-alıp verme veya yapılan ticaret sonucunda bazı anlaşmazlıklar şiddette sebebiyet vermiştir. Bu olaylardan biri Livno kazasında vaki olan Veli Çavuş tüfek ile Kurinoğlu Anton üzerine hücum edip vurmuştur. Bunun üzerine Anton mahkemeye başvurmuştur. Kadı Veli Çavuş mahkemeye çağırıp sebebini sorduğunda; Veli Çavuş ifadesinde Anton'un kendisinden hayvan aldığını; ancak

parasını vermediğini söylemiştir. Münakaşanın ve Anton'un yaralanmasında bu borcun etkili olduğunu belirtmiştir (L.Ş.S., T7/14-1.)

Müslim ve gayrimüslimler arasında ekonomik ilişkilerin olduğu görülmektedir. Mehmed Ağa 25 kuruş Yuvan v. Agob'tan alacağı olduğunu söyleyip mahkemeye başvurmuştur. Kadının ne tür bir hüküm verdiği konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (L.Ş.S., T7/5-1). Mahkeme kayıtları içerisinde vekilleri aracılığı ile mahkemeye başvurup alacakların tahsil edildiği bazı vakalar olmuştur. Livno Sinan çavuş mahallesi sakinlerinden Ümmühan ve kızı Zeynep vekilleri Zeyneb'in eşi Mustafa b. El-hac Hasan aracılığı ile mahkemeye giderek Topçuoğlu Osman Beşe'den 110 kuruş alacakları olduğunu ve bunu talep ettiklerini bildirmişlerdir (L.Ş.S., T7/18-2). Ticaret amacı ile Livno'ya gelen tüccar Algoyab'ın mallarına el konulmuştur. Elgayob müvekkili Emin Ağa b. El-hac Salto Ağa aracılığı ile mahkemeye başvurup şikâyetle bulunmuştur (L.Ş.S., T7/2-5).

Livno sakinleri aralarındaki anlaşmazlıkların çözülmemesi durumunda bir üst merci olan Bosna divanına başvurmuşlardır. Kaza sakinlerinden Sakıroğlu Mehmed ve Hamza oğlu Ali iki yüz elli beş kuruş paralarının Tariboğlu Mehmed zimmetinde olduğunu söyleyip paralarını talep etmişlerdir. Ancak Taripoğlu paralarını vermediğinden dolayı Bosna divanına başvurarak alacaklarını istemişlerdir (L.Ş.S., T7/8-4). Yine Süleyman Efendi 279,5 kuruş alacağı için Bosna divanına başvurmuştur (L.Ş.S., T7/9-1). Örneklerden anlaşıldığı üzere Livno mahkemesinde çözüme kavuşturulamayan problemler bir üst merci olan Bosna divanına taşınmıştır. Bunu başarabilen bölge sakini az olsa da örnekler haklı olduğunu düşünen bazı kasabalıların bu yola başvurduğunu göstermektedir.

Değerlendirmeye alınan mahkeme kayıtları içerisinde bazı tereke kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlar kişilerin sahip oldukları eşyalar ve ekonomik durumları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu kayıtlardan biri gayrimüslim Anton v. Mihtar'ete aittir. Anton'un mirasçıları arasında eşi, annesi, küçük oğlu ve kızı bulunmaktadır. Eşyaları arasında şunlar zikredilmektedir. Hayvan olarak öküz, inek, koyun ve kuzuları bulunmaktadır. Diğer eşyaları ise kürk, çukadar, tiftik, bakır kese, balta, leğen, hançer ve kocuktur (L.Ş.S., T7/5-4).

Başka bir tereke kaydı ise Müslüman Ebubekir b. Ömer bali Ağa'ya aittir. Mirası eşi üç erkek çocuğuna ve bir kız çocuğuna kalmıştır. Ebubekir'in tereke kaydında bazı kitap, eşya ve menkul'ün yanında borçları yer almaktadır. Kelam-ı kadim, mecmua-i şerif, kara kılıç, raht müstağmel, çukadar dolama, çukadar kürk, çukadar bohça, kilim, tüfek sim bıçak, bargir, inek, menzilhane, akarat, Mecmua-i Abdullah ve bunun dışında da bazı eşyaları bulunan Ebubekir'in çok sayıda kişiye de borcu bulunmaktadır. Muhtemelen ticaret ile uğraşan Ebubekir'in toplam tereke miktarı, borç ve cenaze masrafından sonraki tereke miktarı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır (L.Ş.S., T7/1-1).

III. Aile Davaları

İslam hukuku çerçevesinde aileyi ilgilendiren bazı vakalar mahkemeye intikal etmiştir. Boşanma, evlenme, mehir ve nafaka gibi konular mahkemeye taşınmıştır. Bu tür davalardan biri Livno kazasına bağlı Gazibabalı Ağa mahallesinden Emine hatun 11 sene önce zevci Yörükoğlu Ali'nin sefere gittiğini ve hala gelmediğini belirtmiştir. Eşinin kendisine herhangi bir nafaka bırakmadığını ve geçinemediğini belirtip, eşinin mülkleri üzerinden nafaka talep etmiştir. Kadı durumu soruşturmuş ve olayın anlatıldığı gibi olduğunu öğrenince yevm-i 2 pare verilmesini kararlaştırmıştır. İslam hukukuna göre kocanın temel görevlerinden biri kadının ihtiyaçlarını sağlamak, bunun yerine getirilmediği durumlarda kadının boşanma hakkı bulunmaktaydı (L.Ş.S., T7/8-5).⁴

Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde aralarında miras taksimini yapamadıkları durumda mahkemeye başvurmuşlardır (L.Ş.S., T7/12-2, 14-4, 29-1). Örneğin; Livno kazasında vaki Habbaz mahallesinden Tapo v. Yuvan isimli zimmi öldükten sonra mirası eşi Katır ve çocuklarına kalmıştır. Aralarındaki anlaşmazlık sebebi ile mahkemeye başvurmuşlardır (L.Ş.S., T7/12-3). Başka bir davada Livno Kazası sakinlerinden Beyzuşyeled? bt. Raku isimli nasraniye Mehmed Ağa b. İbrahim Ağa vasıtasıyla mahkemeye başvurup, yine aynı kazada vaki Veşpinoğlu Yakır isimli zimmi hakkında şikâyetinde bulunmuştur. Şikâyetinde ölen babası ile Yakır'ın ortak mülkiyetleri olduğunu belirtip babasından kendisine kalan eşya, hayvanat, akarat ve arazi hisselerini talep etmiştir (L.Ş.S., T7/22-1).

Aile içerisindeki miras anlaşmazlıklarında mahkeme özellikle yaşı küçük olanların haklarını almalarına ve miraslarına sahip çıkacak yaşa gelene kadar kendilerinden sorumlu bir varis atamaya dikkat etmiştir (L.Ş.S., T7/15-2). Küçük yaşta olan mirasçılar büyüdüklerinde haklarını talep etmişlerdir. Bu haklarının verilmesi sonucunda mahkemeye başvurmuşlardır (L.Ş.S., T7/15-3). Yolcu karyesinden Hatice bt. Mehmed, zevci Salih b. Ahmed ve çocukları Lütfioğlu Mustafa hakkında şikâyetinde bulunmuşlardır. Hatice Hatun babaları vefat ettiğinde kardeşi Mehmed'in mirası el koyduğunu ve hakkını vermediğini belirtip şikâyetinde bulunmuştur (L.Ş.S., T7/30-1). Yukarıda örnekleri aile konuları dışında boşanma, nikâh, mehir gibi davalar defterde yer almamıştır. Aile konusunda oldukça az sayıda davanın olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Bosna vilayetinde küçük kasabalardan biri olan Livno, Osmanlı'nın verdiği isimle "Hlivne veya İhlivne" olarak belgelerde geçmiştir. Osmanlı'nın eline geçen

⁴ Kocanın gaib durumunda kadının bekleme süresi bulunmaktaydı. bu durumda olan kişiler "mefkûd" sözcüğü ile tanımlanmaktaydı. Mezheplere göre bu bekleme süresi farklılık gösterebilir. Örneğin Hanifi mezhebi 120 yaşa kadar bu süreyi çıkarmaktadır. Bundan dolayı da kadın kocasının ölüm haberi gelene kadar beklemesi gerektiği veya boşanmaya mahkemenin karar vermesi gerektiği belirtilmiştir. Beşir Gözübenli, "Mefkûd" Cilt 28 *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul 2003, s. 353-354.

en eski kasabalardan biri olan Livno'da iskân ve ihtida hareketleri sonucunda Müslüman nüfus hızla artmıştır. Değerlendirilen şer'iyye sicili defterinden de anlaşıldığı üzere Müslim ve gayrimüslimler bölgede mukim konumdalar. Bu dönemde mahkemeye özellikle sosyal ve ekonomik sorunları ilgilendiren vakalar gelmiştir. Bölge sakinlerini ilgilendiren eşkıyalık, yaralama, cinayet, hırsızlık, tecavüze yeltenme gibi sorunlar yaşanmıştır. Aileyi ilgilendiren mehir boşanma, nikah davalarına rastlanmazken, çok az sayıda nafaka, miras ve vasi tayini gibi davalar görülmektedir.

Livno'nun ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler veren davalar deftere kaydedilmiştir. Kasabada tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Tarım alanlarında verimi arttırmak amacı ile sulama yaygınlaştırılmaya çalışılmış, su bentlerinin yapımına ve tamirine önem verilmiştir. Bunun dışında kasabada ticaretin canlı olduğu ve üç yüzün üzerinde dükkân olması muhtemeldir. Ticaret amacı ile tüccarların kasabaya uğradığı, borç-alacak konusundaki bazı anlaşmazlıkların mahkemeye taşındığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

L.Ş.S., T7 (Livno Şer'iyye Sicili T7 Numaralı Defter)

Tapu Tahrir Defteri, No: 64

II. KAYNAK VE TELİF ESERLER

Anhegger, R. (1982). "Martoloslar Hakkında" *Türkiyat Mecmuası*, S. 7, s.281-320, İstanbul.

Çelebi, E. (2013). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gözübenli, B. (2003). "Mefkûd" *DİA*, Cilt: 28, s. 353-354, İstanbul.

Günay, V. (2003). "Balkan Şehir Tarihleri Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri." *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 18, s.71-82, İzmir.

Kiel, M. (2013). "Livno", *DİA*, Cilt: 27, s.200-201, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2001). "Kadı", *DİA*, Cilt: 24, s. 69-73, İstanbul.

Oruç, H. (2005). "15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı." *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 18, s.249-271, Ankara.

Pakalın, Z. (1986) "Martulos", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sertoglu, (M. 1986). "Martolos", *Osmanlı Tarih Lügati*, Ankara:Enderun Kitabevi